

PROGRAMTERVEZETEK

PROGRAMTERVEZETEK

Melléklet a „Magyar–magyar interdiszciplináris kutatások,
intézményi együttműködések lehetősége
(Új közelítés az MTA Magyar Tudományosság Külföldön
Elnöki Bizottság Kárpát-medencei stratégiájában)” c. kiadványhoz

Magyar Tudományos Akadémia
Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága
Budapest – 2010

TARTALOM

Bevezető	7
Agrárinnováció – vidékfejlesztés – versenyképesség	15
<i>Kárpát-medencei interdiszciplináris kutatási program az integrált vidékfejlesztésért</i>	
A Kárpát-medence környezetvédelme.....	19
<i>Közös cselekvés a környezeti fenntarthatóság érdekében</i>	
A határok összetartó ereje.....	22
<i>Interdiszciplináris kutatás a határ menti régiók integrációjáról a Kárpát-medencében</i>	
Nemzeti identitás – lokális identitás – versenyképesség.....	24
<i>A lokális identitás alakulása a Kárpát-medencében: helyzetkép és fejlesztési lehetőségek</i>	
Interdiszciplináris változásvizsgálatok	28
<i>A kulturális sokszínűség a határon túli magyar régiókban: közös jegyek és különbségek</i>	
A Kárpát-medence magyar levéltári, kézirat- és könyv- gyűjteményeinek kutatása	31
<i>Virtuális állományegyesítés – a magyarországi szellemi alkotások egykori erőterének bemutatása</i>	
A magyar nyelvre irányuló kutatási programok a Termini Kutatóhálózatban	36
<i>A külső régiók nyelvi helyzete, kétnyelvűség, nyelvmegtartás, oktatás</i>	

A KÁRPÁT-MEDENCE MAGYAR LEVÉLTÁRI, KÉZIRAT- ÉS KÖNYVGYŰJTEMÉNYEINEK KUTATÁSA

*Virtuális állományegyesítés – a magyarországi szellemi alkotások
egykori erőterének bemutatása*

A kutatás célja

Alapvető cél a ma elaprózottan létező szórvány kulturális örökségi elemek e munka által gyűjtőhelyeken történő elhelyezése, szakszerű kezelése, kutatás céljára való hozzáférhetővé tétele, illetve adatbázisban történő rögzítése. A kézirat- és régi könyvállományok leírása nem egyszerűen könyvtárosi feladat. A kézirat egyedi, tartalmának megfelelő feltárása vagy az egyes régi könyvek példányleírása speciális ismereteket igényel. Az interpretáció pedig már egyértelműen a kutató feladata.

A kutatás során keletkezett adatbázis alapján a magyarországi szellemi alkotások erőtere rajzolódik ki. Ennek alapján tehát meg kell tudni mondani, hogy a Magyarországon alkotó ember számára milyen szellemi muníció állt rendelkezésre, amelyhez mindig nyúlhattott. Milyen volt az európai szellemi áramlatok magyarországi befogadás-története, miként hasznosította mindezt az itt élő közösség: nemzetiségenként, vallási vagy szakmai csoportonként, illetve geográfiai egységenként.

Miután a 20. század végéig az olvasásműveltség volt a műveltség és az alkotás alapja, ezért az ország életének minden eleme meghatározott volt ezáltal. Nem egyszerűen a művelődéstörténetünk árnyalt megírása nem lehetséges ezen alapkutatás eredményei nélkül, de annak a megértése sem, hogy az ország sorsának irányítói, befolyásolói mikor, miért, milyen műveltségi elemek alapján döntöttek. Ugyanígy választ kaphatunk arra, hogy a magyarországi iskolázottságú emberek miért tudtak sikeresek lenni, kiváló felfedezők, feltalálók stb. Ennek ugyanis kifejezetten az olvasásműveltség oldaláról leírt műveltségi elemei is vannak.

A levéltári állomány egységben látása az intézménytörténet, elsősorban az egyházi intézmények történetének alapvető forrása, valamint a genealógiai kutatások kiindulópontja. A Kárpát-medence

sokféle vallási csoportnak otthont adó világa mintaszerű forrásanyagot kínál az interkonfesszionális, a nagy vallási egységek (a keleti és a nyugati kereszténység) együttélése történetének vizsgálatában is. A toleranciára, a kulturális sokszínűség megőrzésére törekvő Európának szüksége van az ilyen példák felmutatására.

A kutatás jellege, indoklása

A történeti Magyarország egyes régiói között az írott kulturális örökség gyűjteményekké alakulása időszakában aktív, szerves kapcsolatrendszer működött. Ennek során a kéziratok és könyvek szervezeten cseréltek gazdát Soprontól Brassóig, Zágrábtól Munkácsig, a szellemi élet lüktető kapcsolatrendszere átfogta az országot. A háborúk, a politikai rendszerek akciói azonban – a vallásváltoztatások mentén lezajlott könyvelkobzások, II. József vagyonekobzásai, a trianoni változások, vagy éppen a második világháború utáni államosítások – ezt a gyűjteményi anyagot alaposan összekavarták, elpusztították, vagy külföldre menekítésre kényszerítették, akár maguk a tulajdonosok, vagy épp elrablói által. A magyar állam működése során felállított levéltári és múzeumi hálózat több évszázadra visszatekintő, felbecsülhetetlen eszmei és anyagi értékű gyűjteményei valamennyi szomszédos államban, állami tulajdonként, az adott állam intézményi hálózatában kerültek elhelyezésre. Ezekről az utóbbi években megkezdett hazai levéltári program keretében átfogó felmérés készült, amelynek nyomán kielégítő áttekintéssel rendelkezünk róluk. Aggodalomra azokban az esetekben van ok, amikor a gyűjteményt, ez főként a levéltári és könyvtári anyagnál fordulhat elő, eredeti őrzési helyéről elvitték, vagy a fizikai pusztulás veszélyes fenyegeti. Erre példa a Kárpátalján lévő levéltári anyag, több erdélyi egyházi levéltár állapota. Vannak esetek, amikor a nemzeti állam elkobozta egy magyar civilszervezet gyűjteményét, és azt, noha nem gondolja, nem hajlandó visszaadni. Ilyen az Erdélyi Múzeum-Egyesület Levéltára. Külön gondot jelent a történelmi magyar egyházak falvakban, őrzés és szakmai gondozás nélkül kallódó levéltári anyaga, amelynek összegyűjtésére az utolsó órák is lassan eltelnek.

A jelenlegi feladat három lépésből áll: a kisebb helyeken őrzött levéltári és könyvtári anyagok fizikailag központokba szervezése, adatbázis-építés, illetve az erre alapozódó alapkutatások elvégzése.

A munka jogszabályi háttérét (Magyarországon) a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény értelmében a védett könyvtári dokumentumok (1851 előtti kéziratok és nyomtatványok, illetve a védetté nyilvánított egyéb dokumentumok), illetve a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény alapján a magyar vonatkozású külföldi levéltári anyag nyilvántartásának szükségessége adja.

A javasolt nemzeti program tehát nem előzmények nélküli. A régi könyvek és kéziratok európai szintű közös nyilvántartása elkezdődött (Consortium of European Research Libraries, Heureka database), és a mai Magyarország gyűjteményei is elkezdtek a hasonló munkát (MOKKA R adatbázis); ugyancsak megtörtént több központi levéltári egység kialakítása (Nagyvárad, Szatmár, Gyulafehérvár, Székelyudvarhely).

A kutatás szervezeti kerete

Mindez összehangolt nemzetközi és tudományközi együttműködést igényel, amelyben a főkoordinátor (ez legyen egy magyarországi, kiváló informatikai ellátottsággal és ilyen jellegű tapasztalattal rendelkező egyetem, és/vagy annak könyvtára, társulva a Magyar Országos Levéltárral) és az adott országok (Románia, Szerbia, Szlovákia, Ukrajna, Szlovénia, Horvátország, Ausztria, Magyarország) egy-egy vezető intézménye mint koordinátor vennének részt. A főkoordinátor feladata a közösen elfogadott munkamegosztás és ütemezés monitorozása, az egységes szemlélet segítése a több ország kutatóit tömörítő program megvalósítása során, valamint saját országában a kutatás elvégzése. A koordinátor az adott országon belül szervezné a kutatást, miközben a más országok partnerintézményeivel szoros, napi kapcsolatban állna. A könyvtári és a levéltári kutatások intézményi tagozódásban elkülönülnének.

A kutatás időtartama: 3 év

Megvalósítás, kutatási módszerek

A kutatás/dokumentálás módszertana mind a könyvtári, mind a levéltári területen már kidolgozott. Elkezdődött a mai Magyarország közös, Védett Kulturális Örökség Nyilvántartása adatbázisának építése. Elkészültek a leírás alapelvei, amelyek minden elemükben megfelelnek a nemzetközi szabványi ajánlásoknak. Magánszemélyek támogatásával elkezdődött a határokon túli kisebb állományrészek feltárása. Ezt több munkaerő bevonásával, dinamikusabban kell folytatni, támaszkodva a helyi szakemberekre, tovább is képezve őket. Mivel ez a munka elsősorban a környező országokbeli magyar környezetben végezhető, így ennek során a hazai fiatal szakemberek élethosszig tartó kapcsolati rendszere is megalapozódhat.

A leírt könyvtári állomány katalógusa megőrződik helyben, egyetlen központi adatbázisban (<http://www.eruditio.hu/lectio/mkdny>) Magyarországon, illetve megkapja azt az európai központi adatbank, valamint megjelenik a The European Library közös katalógusban is. A levéltári nyilvántartások hasonlóképpen szerveződnek. Emellett esetenként, archívumi jelleggel, kis példányszámban gyűjteményenként papírformában is ki kell adni közülük néhányat (sokszor kis szerzetesi közösségekről, falusi plébániákról van szó), ennek eszköze egy könyvsorozat: *A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei*. Ebből az első öt kötet már el is készült. A levéltári állomány leírása a Gyulafehérvári Érsekség esetében vehető kézbe.

Levéltári területen meg kell teremteni a Magyar Országos Levéltárban az e-archívumi nyilvántartó rendszerben a papíralapú fond- és állagjegyzékek internetes hozzáférhetővé tételét, ugyanígy szükség van a szomszédos országokban őrzött gyűjtemények részletes leírására.

A kutatás várható eredményei

A fentebb vázolt kutatás egyik legfontosabb eredménye tehát a dokumentálás, az, hogy rögzítjük a szétszóródott kulturális örökségi emlékek mai helyét, történetének adatait. Több esetben a ma túlzottan szétszórt állományok egyesítése is megtörténhet. További várható eredmények:

- Modern katalógus/nyilvántartás készül el, közös magyar adatbázis, és a magyar kulturális elemek száma növekszik a nemzetközi adatbázisokban.
- Létrejön egy könyvsorozat, katalógusokkal, fondjegyzékekkel és intézménytörténetekkel.
- Megjelenik számos tanulmány, illetve kismonográfia.
- Az interpretációk során múltunkról szóló megalapozott ismeretek birtokába juthatunk.
- Partnerségek, kutatói kapcsolatok alakulnak ki, amelyek hosszú távú fennmaradása, sőt fejlesztése ígéretes lehet a további feladatok elvégzéséhez.